

in Italië en Nederland. H. A. M. Snelders komt in zijn bijdrage over wetenschap en geloof in de Republiek tot de weinig opzienbarende slotsom dat het calvinisme niet veel afdeed aan de praktische vrijheid van het wetenschappelijke onderzoek. C. Maccagni schrijft over de invloed van G. Benedetti op de mechanica en hydrostatica van Simon Stevin en concludeert dat Galilei' waarschijnlijk bekend was met het werk van de laatste.

K. van Berkel keert terug tot Isaac Beeckman en beschrijft onderhoudend diens rol bij de vroege receptie in Nederland van Galilei's werk. Zijn artikel krijgt een interessant vervolg in dat van G. Vanpaemel, over Galilei's mislukte presentatie aan de staten-generaal van zijn ideeën over de astronomische bepaling van de geografische lengte op zee. Nicoletta Morello schrijft over de Maltese geleerde Buonamico en de zeventiende-eeuwse controverse over het ontstaan van fossielen en L. C. Palm over (de op grond van zijn correspondentie tamelijk gering te noemen) Italiaanse invloeden op Antonie van Leeuwenhoek. Enkele belangrijke aanvullingen op zijn artikel zijn te vinden in de bijdrage van Marta Cavazza over de uitgave van het werk van Bolognese geleerden als Malpighi, Guglielmini en Marsigli in Holland. Marsigli's reis naar de Lage Landen komt aan bod in het helder en levendig geschreven stuk van de Britse Anita McConnell (een verademing na het soms moeizame Engels van sommige andere bijdragen).

C. de Pater vermeldt interessante bijzonderheden over de uitgave van de leerboeken van 's Gravesande en Van Musschenbroek in Italië en hun invloed op de ontwikkeling van de Newtoniaanse fysica aldaar. C. S. Maffioli beschrijft helder de theorieën en plannen voor de waterbouwkundige regulering van respectievelijk Po en Rijn en behandelt voorts een van de zeldzame gevallen van rechtstreekse samenwerking tussen Italiaanse en Nederlandse geleerden, namelijk tussen Alessandro Volta en Martinus van Marum bij het onderzoek naar electriciteit en de verbetering van de electriseermachine. Guido Tagliaferri en Pascale Tucci beschrijven het amusante verslag van de Milanese astronoom Barnaba Oriani van zijn reis naar de Nederlanden in 1786. De bijdrage van K. G. Mazzolini geeft een overzicht van contacten tussen Italiaanse en Nederlandse geleerden in de tweede helft van de achttiende eeuw. Ondanks het liberalere klimaat zijn er dan nog steeds Italiaanse geleerden die niet in eigen land kunnen doceren en publiceren en die worden aangetrokken door de vrijheid in de Republiek. De bundel besluit met een artikel van Antonie M. Luyendijk-Elshout over de invloed van de Italiaanse anatomen Morgagni en Mascagni op de verlicht Leidse hoogleraar Eduard Sandifort.

Zoals uit dit overzicht blijkt, bewegen alle bijdragen zich op het terrein van de exacte wetenschappen, biologie en geneeskunde. Italiaanse invloeden op bijvoorbeeld het gebied van geschiedschrijving, archeologie en oudheidkunde (Muratori, Machliabecchi) of recht (Henri Brenkman en de studie van de romeinse rechtsbronnen) zal men tevergeefs zoeken. Het in kaart brengen van het netwerk van geleerde contacten dat zich in de zeventiende eeuw over Europa verbreedde, is een van de aandachtspunten van het moderne wetenschapshistorische onderzoek. Deze Nederlands-Italiaanse bundel levert daaraan een nieuwe bijdrage.

C. J. Misset

J. van Sluis, *Herman Alexander Röell* (Dissertatie Groningen 1988, Fryske Akademy 696, Fryske histoaryske rige IV; Leeuwarden: Fryske Akademy, 1988, 258 blz., f50,-, ISBN 90 6171 696 9).

Johannes Coccejus is gestorven in 1669, Gijsbertus Voetius in 1676. Daarna zal het duren tot het begin van de negentiende eeuw, eer opnieuw hoogleraren in de theologie optreden die zoals Van der Palm en Hofstede de Groot redelijk goed verzekerd zijn van een plaats in de handboeken

voor de Nederlandse geschiedenis. Buiten de universiteit vinden we zulke namen wel. Ter linkerzijde Balthasar Bekker, ter rechterzijde de voormannen van de nadere reformatie. Het hoger onderwijs heeft op hen nooit een beroep gedaan.

De dissertatie van J. van Sluis over H.A. Röell helpt ons te begrijpen waarom dat zo is geweest. Want weinig theologenlevens zijn zo geschikt om te verduidelijken hoe er afstand gegroeid is tussen universiteit en kerk als juist de biografie van de Franeker hoogleraar Herman Alexander Röell.

Een kort *curriculum vitae* van deze Röell wekt op het eerste gezicht de indruk van een aangename, vlot verlopen carrière. Hij is hofprediker geweest in Herford en in Leeuwarden, daarna gewoon predikant te Deventer, en dan achtereenvolgens hoogleraar te Franeker van 1686 tot 1704, en te Utrecht van 1704 tot zijn overlijden in 1718. Veel geschreven heeft hij niet — vóór 1686 zelfs in het geheel niets — zodat wij vermoeden dat hij Franeker per kruiwagen is binnengereden. Maar de benoeming in Utrecht zal dan toch erkenning van verdienste zijn geweest, zodat zijn loopbaan de man van talent lijkt te verraden, wiens wetenschappelijk werk gaandeweg bij anderen weerklank vond.

Maar schijn bedriegt hier. Röell is vanaf zijn eerste optreden achter de kathedraal een omstreden figuur geweest. De particuliere synode van ZuidHolland stelde al in 1693 tien vragen op die tegen Röell gericht waren, en die bij alle kerkelijke examens aan de studenten moesten worden voorgelegd. Tot lang na zijn dood bleef die vragenlijst in gebruik, en in verscheidene andere provincies werden soortgelijke voorzorgen genomen. Klaarblijkelijk zag de gereformeerde kerk in de leer van deze professor in de godgeleerdheid een ernstig gevaar. Dat roept vanzelf twee vragen op. Ten eerste: wat leerde Röell dan? Ten tweede: waarom bleef een man die de kerken zo slecht diende in zijn ambt gehandhaafd? Op beide vragen geeft het boek van Van Sluis dan ook een antwoord.

De meeste aandacht gaat uit naar de eerste. Deze dissertatie is vooral een dogmenhistorische studie. Röell was een cartesiaan, zij het van een eigenaardig soort. Er treedt bij hem een verschuiving op, aldus Van Sluis (16), 'van het denken als handeling naar de denkende geest vol gedachten'. In die denkende geest, in het geweten, ligt de waarheid reeds klaar. In het geweten, dat bij Röell gelijk staat met de *ratio*, is ware en zekere kennis omtrent God te vinden. Wat de bijbel ons over God openbaart, vult aan wat het geweten al beseft (135). Het geweten, mits recht gebruikt, is even onfeilbaar als de Schrift. 'Al wat de natuurlijke Reden leert en ingeeft, moet men aannemen als orakels uit de mond van God selfs' (74). Dat bijbel en *ratio* met elkaar in strijd zouden kunnen komen is voor Röell een dwaze veronderstelling. Het is juist de rede, die ons van de goddelijkheid van de Heilige Schrift overtuigt.

Deze theologische constructies waren evenmin nieuw als uniek. Ook anderen zoals Vitringa leerden, dat het geweten niet kon dwalen. Röell liet het echter niet bij de theorie, maar ging met behulp van zijn methode nieuwe antwoorden geven op oude dogmatische vragen. Dat is het vooral, dat de kerken tegen hem in het geweer heeft gebracht. Van de tien bovengenoemde vragen van de Zuidhollandse synode hadden er vijf betrekking op de eeuwige generatie van de Zoon Gods, twee op de tijdelijke dood van de gelovigen.

Wie nu niet meer begrijpt waar het over gaat, moet Van Sluis' boek voorlopig maar liever ongelezen laten, en eerst zoveel kennis opdoen van de christelijke dogmatiek als men nu eenmaal nodig heeft om met de zeventiende-eeuwers te kunnen verkeren. Nodig vooral ook terwille van onze tweede vraag: hoe is het mogelijk, dat Röell op zijn post gehandhaafd bleef, en rustig voort mocht gaan studenten op te leiden voor het ambt van predikant in de gereformeerde kerken?

In zekere zin gaat het dan natuurlijk om een retorische vraag. De universiteiten van de zeventiende eeuw waren geen kerkelijke, doch openbare instellingen. Hoogleraarsbenoemingen kwamen voor de verantwoordelijkheid van de overheid. Kerkelijke vergaderingen hadden geen recht van voordracht of approbatie, en konden dus niet toetsen op rechtzinnigheid of voorkeur bepalen voor een richting. Haar enige garantie lag in de bekende regentenvoorkeur voor orde en rust: de overheid zou opschudding in de kerk willen vermijden en dus een voorzichtig benoemingsbeleid voeren. Bij mannen die nog nooit iets gepubliceerd hadden konden men zich dan wel eens vergissen, en dat is het geval-Röell in Franeker. Zijn bijzondere inzichten stuitten in de kerk op zoveel verzet, dat de overheid wel maatregelen moest nemen. Röell kreeg een spreekverbod opgelegd voor alles wat op zijn speciale opinies betrekking had, maar bleef wel hoogleraar. Zo kreeg de kerk bescherming tegen wat zij zag als ketterij, en behoefde de overheid haar gezicht niet te verliezen door de man van haar keuze te ontslaan.

De Utrechtse benoeming is een ander verhaal. Van Sluis stelt het dunkt mij wat te idyllisch voor, als hij meent dat men Röell zag als 'een gevestigde naam en iemand die studenten trok' (35). Die studenten zouden dan toch, zodra ze predikant wilden worden in Holland of Zeeland, ten overstaan van de classis moeten bewijzen dat ze van Röell niets hadden opgestoken. Een man die aldus bij ieder kerkelijk examen over de tong gaat heeft zeker een bekende naam, maar gevestigd zou ik die niet willen noemen. Ik zou de benoeming dan ook eerder betitelen als een provocatie, een uitdaging zowel aan de theologische faculteit als aan de Utrechtse kerkeraad. Beide zijn pas na krachtige aandrang schoorvoetend bereid geweest dit koekoeksjong in hun midden te aanvaarden.

Voor de historicus ligt de betekenis van de zaak-Röell vooral in dit exemplar van bestuurlijke hooghartigheid. De opinies van Röell hadden ook toen al weinig te betekenen. In kerken en wetenschap vonden ze nauwelijks weerklank. Zijn levensgeschiedenis laat zien hoe de belangen van de gereformeerde kerk bij de regenten in niet al te goede handen waren, en wat zij zich moest getroosten voor het behoud van haar positie als publieke kerk. Over het bereikte resultaat kon in dit geval eigenlijk niemand tevreden zijn, ook Röell niet, die de veroordeling van zijn opvattingen nooit heeft begrepen.

Materieel is het hem niet slecht vergaan. Zijn weduwe liet bij haar overlijden een vermogen na dat geschat kan worden op 350.000 gulden. Dat ligt boven de professorale levensstandaard, zegt Van Sluis terecht (41). Mij heeft dat enorme bedrag nogal nieuwsgierig gemaakt, maar Van Sluis vertelt er verder niets over. Gezien de zorgvuldigheid waarmee hij zijn bronnen heeft bewerkt vrees ik dat wij op dit punt nooit wijzer zullen worden. Alle vragen die antwoord toelaten kunnen we voor lange tijd als afgedaan beschouwen.

A.Th. van Deursen

P. Hoftijzer, C. C. Barfoot, ed., *Fabrics and fabrications. The myth and making of William and Mary* (DQR studies in literature VI; Amsterdam, Atlantis: Rodopi, 1990, 314 blz., f 140,- (geb.), f 49,50 (pbk.), ISBN 90 6203 990 1 (geb.), 90 5183 182 x (pbk.)).

De *Glorious Revolution* was niet glorieus en ook geen revolutie. De traditionele whig-visie van negentiende-eeuwse historici als Thomas Babington Macaulay op 1688 als het geboorte-uur van de Engelse constitutionele monarchie, berust niet op historische feiten. 'The proper maintenance of the fabric of the state depends upon a general refusal to question the mythical fabrication of the state...', aldus Hoftijzer en Barfoot in hun inleiding op dertien artikelen over Willem III en zijn tijd van diverse auteurs waaronder zichzelf. De herdenkingen van de *Glorious Revolution*